

HISTÒRIA DE L'ART BATXILLERAT

1

Els inicis de l'art

Coves, déus i tombes

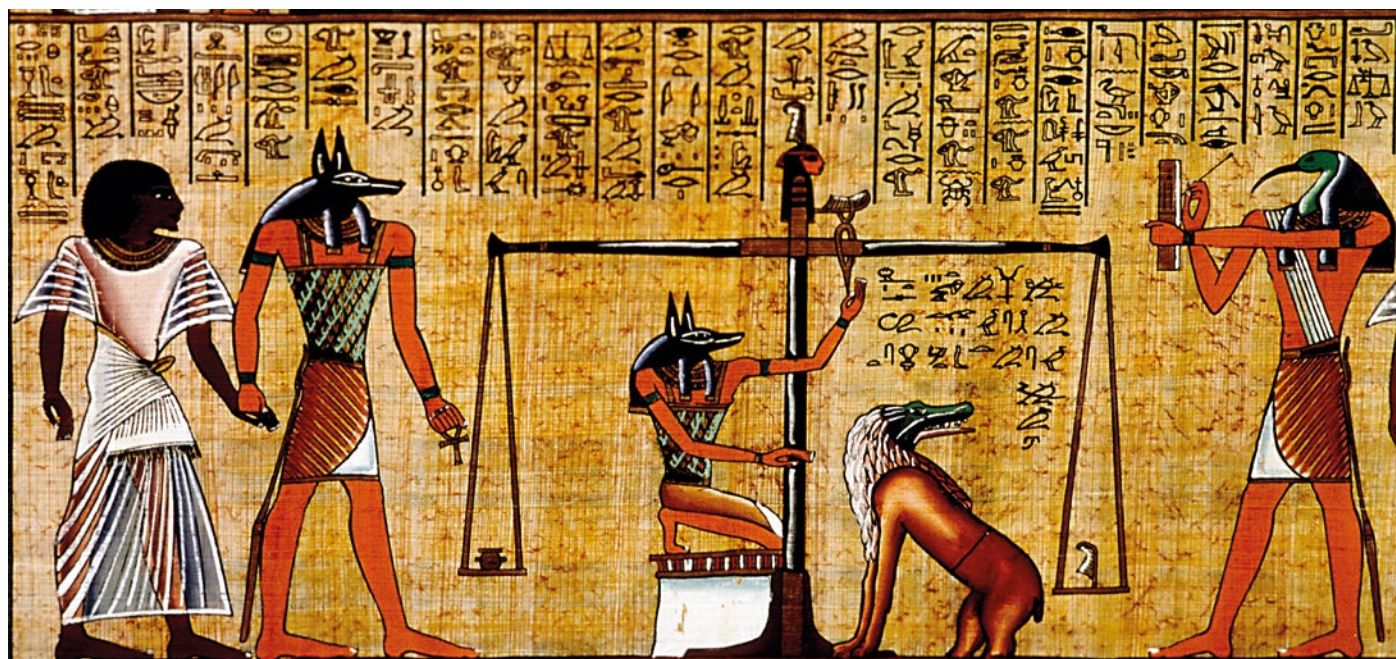

▲ **Imatge 1.** Reproducció del conjunt de figures policromades del sostre de la sala d'entrada de la cova d'Altamira (aprox. 10000 aC), Madrid, Museu Nacional d'Arqueologia. Des que Marcelino de Sautuola les va descobrir (1879) fins que se'n va acceptar l'autenticitat van transcórrer vint anys.

▲ **Imatge 2.** Dolmen de la Pedra Gentil, Vallgorguina, Catalunya. De totes les construccions megalítiques, només els dòlmens van tenir una clara funcionalitat religiosa.

▼ **Imatge 3.** *Pesatge de l'ànima. Llibre dels morts (Papir d'Ani)* (1300 aC, Imperi Nou), autor desconegut, papir, Museu Britànic. La religió egípcia concedeix una gran importància al més enllà, tal com mostren els abundants exemples artístics que fan referència al juí d'Osiris i la vida d'ultratomba.

Text 1

És conegut el relat de Lévy-Bruhl segons el qual un indi *sious* atribuïa l'escassetat de bisons al fet que un home blanc havia estat dibuixant-los en un quadern i, d'aquesta manera, els havia robat. Diverses narracions etnològiques testimonien anècdotes semblants. Quan en l'art parietal es pintaven bous o cavalls a les parets de les caveres, l'ésser humà s'hi comunicava de manera múltiple. En plasmar les seues formes aprehenia les seues forces, fixava la seua superioritat com a caçador, reclamava la presència de l'animal i, finalment, tenia la creença de materialitzar l'animal mateix.

RAFAEL ARGULLOL. «Aproximación a la belleza y el arte», en *El Arte*, tom II. Editorial Carroggio

Text 2

El Neolític obria una fase que duraria milers i milers d'anys, quasi la totalitat del que anomenem Història. Aleshores havia nascut el poble, després la ciutat, és a dir, l'Estat amb el seu tresor i el seu cap [...]. Amb aquests caps van sorgir els palaus i els temples [...].

A l'art se li ofereixen [així] mil tasques. Abans de tot havia de complir amb més plenitud el que, des de la prehistòria, li corresponia: ser l'acompanyament i l'instrument de la vida religiosa, [...] commemorar els esdeveniments que assenyalen la vida de la col·lectivitat i, sobretot, per afegiment la dels seus caps [...]. Però s'hi afegia una altra funció tot just esbossada abans: satisfer la creixent necessitat de luxe que s'apoderava del que hui anomenem «classes dirigents» i que responia al seu afany de prestigi.

RENÉ HUYGHE. *El arte y el hombre*, volum I. Editorial Planeta

▲ **Imatge 4.** Akhenaton, Nefertiti i tres dels seus fills (1350 aC, Imperi Nou), autor desconegut, pedra calcària, Berlín, Neues Museum. Amenofis IV, el faraó heretge, va substituir el tradicional politeisme egipci pel culte a un únic déu, Aton, cosa que el converteix en una excepció en la llarga història d'Egipte. L'art de la seua època també va ser innovador, amb relleus que abandonen el tradicional hieratisme i guanyen en expressió i naturalisme.

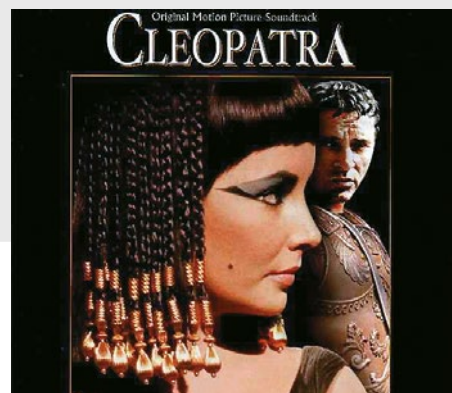
LÍNIA DE PARTIDA

El 1764, Johann Joachim Winckelmann va publicar la seua *Història de l'art de l'Antiguitat*, en què reconeixia com a obres artístiques únicament aquelles que impliquen una consciència estètica social i individual. I, si acceptem aquest juí, Grècia seria el bressol de l'art i, també, del concepte.

No obstant això, actualment es pensa que l'art pot ser també producte d'una consciència estètica no explícita, o que es vinculava a factors com la màgia o la religió. Això amplia el concepte quasi il·limitadament.

Seguint aquest segon criteri universalitzador, partirem de la revisió de les primeres manifestacions artístiques humanes: les aparegudes en la prehistòria, en un món de caçadors i recol·lectors i, posteriorment, les de les civilitzacions agrícoles i ramaderes. Repassarem també la cultura megalítica –primeres mostres d'activitat arquitectònica humana–, i les creacions de les primeres civilitzacions urbanes –Egipte i Mesopotàmia. Així doncs, coneixerem els inicis de la pintura i l'escultura, i l'aparició i l'eclosió de l'arquitectura monumental.

Totes aquestes arts, que encara hui podem observar en algunes tribus primitives, van ser motiu d'inspiració per a les avantguardes a partir de la fi del XIX, font importantíssima de renovació de l'art occidental. De la mateixa manera, un d'aquests pobles –l'egipci– té, des de fa temps, una gran presència en l'imaginari col·lectiu expressat, per exemple, en el cinema.

▲ **Imatge 5.** *Arquer* (5500 aC), cova de La Saltadora (les Coves de Vinromà), Castelló.

I. MARC HISTÒRIC

A. DE DEPREDADORS A PRODUCTORS

A1. El Paleolític

Durant el Paleolític superior (del 35000 al 10000 aC, aproximadament) l'*Homo sapiens sapiens* vivia ja en totes les zones habitables d'Europa. Era depredador i caçador, com els seus antecessors del Paleolític inferior i mitjà, encara que amb tècniques i estris més perfeccionats, i també pescava i recol·lectava plantes, de manera que es va situar en estadis immediats a l'agricultura.

Els éssers humans d'aquesta etapa vestien pells i utilitzaven ossos per a elaborar part de les seues noves ferramentes de caça i pesca –que completaven els utensilis lítics sobre làmines que caracteritzen aquesta etapa. Els grups humans eren nòmades, però s'establien temporalment en campaments base, aprofitant les coves –que ampliaven si era necessari amb construccions adossades–, des d'on controlaven un territori suficient per a mantenir tot el grup.

L'etapa final del Paleolític –el **Mesolític**– va ser un temps de transició en què van conviure grups de caçadors amb les primeres comunitats de camperols i pastors que ja havien aparegut en àmplies zones de la geografia europea.

A2. El Neolític

Després d'aquesta època de transició, es va iniciar el Neolític (vers el 10000 aC), la característica principal del qual era una economia productora i una societat sedentària basada en l'agricultura i la ramaderia, que té els seus orígens al Pròxim Orient. Allí es documenten els primers passos cap a la producció d'aliments, en un territori prou extens conegut com el Creixent Fèrtil.

El Neolític era una nova manera d'entendre l'activitat de subsistència que acabaria influïnt en les condicions ambientals, ja que modificava el paisatge a mesura que s'estenien les àrees cultivades, a partir de la tala i la crema del mantell vegetal. Va ser també el moment en què es van introduir importants canvis tecnològics, com l'ús de la pedra polida, la ceràmica, i més diversitat d'objectes ossis i d'adorns personals.

Les innovadores comunitats camperoles van construir el seu hàbitat prop de les terres cultivades, cosa que va permetre l'aparició de les primeres aldees, alhora que s'anaven configurant unes estructures socials, culturals i religioses cada vegada més complexes.

A3. L'Edat dels Metalls

Amb la invenció de la metal·lúrgia durant el v mil·lenni, entrem en l'última fase de la prehistòria. Primer el coure, després el bronze i, finalment, el ferro van suposar una sèrie de canvis econòmics i socials: el comerç, l'especialització del treball, la jerarquització social i el desenvolupament d'una societat més guerrera. Aquests canvis es van plasmar en l'art amb l'aparició de l'orfebreria, les joies, la decoració d'armes i les construccions defensives i funeràries, entre altres coses.

B. LES CIVILITZACIONS AL COSTAT DELS GRANS RIUS: EGIPT E MESOPOTÀMIA

L'expansió de les activitats neolítiques va portar a una creixent especialització del treball i a l'aparició de les primeres ciutats. Amb això van sorgir nous poders —el polític i el religiós— i es van configurar les **primeres civilitzacions hidràuliques urbanes** del Pròxim Orient: Egipte i Mesopotàmia. En tots dos llocs, la necessitat de coordinar els treballs per a aprofitar les aigües d'aquests rius va motivar la constitució d'estructures polítiques sòlides.

B1. Egipte

A Egipte, el Nil —una excel·lent via de navegació que afavoria la comunicació i la unitat política del país— va crear un grandios oasi que va permetre la vida a les seues riberes. Els cicles regulars d'inundacions van possibilitar la pràctica d'una agricultura fèrtil gràcies als llims que depositaven les aigües.

Els faraons —considerats déus— posseïen el poder absolut, i van governar, durant quasi tres mil·lennis, sobre una administració fortament centralitzada, capaç de desenvolupar les complexes funcions que comportava controlar les aigües del Nil. En el cim social, al costat del monarca, hi havia el visir, els nomarques o governadors de les províncies —anomenades *nomós*—, els sacerdots, els comandaments militars i els escribes, mentre que els camperols o *fella* i els obrers compartien la base de l'escala social. Els esclaus van aparèixer més tard, en iniciar-se les campanyes de conquesta del III mil·lenni aC.

B2. Mesopotàmia

Situada al costat del Tigris i de l'Eufrates, a diferència d'Egipte, no patia inundacions regulars que enriqueixen les terres, per la qual cosa l'esforç per a cultivar-les va ser molt més gran. Mesopotàmia va tenir una història més complexa i canviant, i va ser bressol de tres civilitzacions: la sumèria, la babilònica i l'assíria. Els seus inicis com a poble es documenten vers el 3100 aC, a Sumer, a la Baixa Mesopotàmia, una plana al·luvial on el drenatge dels camps i la canalització de l'aigua van afavorir una agricultura fèrtil.

L'organització política mesopotàmica es va basar en les ciutats estat, en permanent disputa per l'hegemonia de la regió. Aquesta situació es mantenia fins que algun poble s'imposava i s'erigia en potència temporal, i quan es produïa una caiguda tornaven a renàixer les disputes, fins que, finalment, vers el 500 aC, tota la zona va caure en poder de l'Imperi Persa.

▲ Imatge 6. Mapa d'Egipte.

▼ Imatge 7. Mapa de Mesopotàmia.

4000 aC	3000 aC	2000 aC	1000 aC	
MESOPOTÀMIA	Primeres ciutats	REGNE D'ACCAD	IMPERI BABILÒNIC	IMPERI ASSIRI
EGIPT E	Divisió d'Egipte	Unificació de l'Alt i Baix Egipte	IMPERI ANTIC	IMPERI MITJÀ
Faraons	Narmer	Kheops Kefren	Invasions	Invasions
			IMPERI NOU	Amenofis IV Ramsés II
			Invasions	
				IMPERI PERSA
				ÈPOCA TARDANA
				Egipte sota dominació persa
				Egipte sota dominació grega
				Egipte sota dominació romana
				Darius I
				Alexandre el Gran
				Cleòpatra VII

II. MARC CULTURAL

A. L'ART PREHISTÒRIC: DIFÍCIL D'INTERPRETAR

A1. Paleolític

A partir de les fonts disponibles, la interpretació de l'art paleolític per part d'algunes teories justifica aquestes manifestacions com a activitats autogratiﬁcants dels i de les artistes –**l'art per l'art**–, encara que el fet que les pintures solen trobar-se al fons de les coves o en llocs de difícil accés qüestionaria aquesta possibilitat. D'altra banda, la interpretació **màgica** considera que es podria tractar d'una activitat propiciadora de la caça, de veneració als ancestres o de xamanisme.

En tot cas, sí que podem afirmar que hi hagué intercanvi i transmissió d'experiències entre llocs allunyats geogràficament en aquest període, atés que alguns dels seus objectes –com les conegudes venus– presenten característiques molt semblants, o utilitzen una matèria primera pròpia d'un lloc molt allunyat del jaciment on es van trobar, la qual cosa permet parlar de xarxes socials establides ja pels diversos grups humans. Aquestes relacions explicarien la troballa d'elements similars, com les empremtes de mans, en negatiu, a la major part de les coves amb art rupestre, les característiques comunes dels soterraments –múltiples i amb objectes ornamentals com a aixovar funerari– o l'aparició de les venus esmentades abans.

A2. Neolític i Edat dels Metalls

La sedentarització i l'augment del nombre de membres dels grups són característics del període neolític, encara que es van iniciar en etapes anteriors. No obstant això, d'acord amb les restes d'aixovars trobades als seus jaciments, la principal novetat que presenta és la família com a unitat bàsica d'organització social.

Al marge de l'organització dels seus membres, el fet que utilitzaren una gran varietat de matèries primeres ens dona a entendre fins a quin punt eren àmplies i extenses les seues relacions socials. A partir de llavors, també les manifestacions artístiques apareixeran lligades a representacions de divinitats agrícoles, i trobarem nous rituals funeraris, amb les primeres necròpolis col·lectives, que es caracteritzaven per un sorprenent colossalisme. Tot i que aquests sepulcres monumentals són l'essència del megalitisme, aquest no es limitarà a tal tipus de construccions, com es pot veure als menhirs, alineaments o cromlecs, monuments de grans blocs de pedra, però sense funció funerària.

▲ **Imatge 8.** Propulsor paleolític (Magdalenà IV), os tallat, 28 cm, França, cova de Bruniquel, Museu de Saint Germain-en-Laye.

▲ **Imatge 9.** Venus de Laussel relleu sobre roca.

▼ **Imatge 10.** Cromlec de Stonehenge, II mil·lenni aC, Gran Bretanya.

B. EGIPTE I MESOPOTÀMIA: L'ART SUBORDINAT AL PODER

B1. Religió

La **religiositat** de tipus animista era característica d'Egipte i de Mesopotàmia. Els seus déus, antropomorfs, representaven la divinització de forces naturals o astres. A **Egipte** el panteó estava presidit pel déu Sol –Ammó, Ra–, espòs d'Hathor, deessa de l'amor, i per Osiris, déu de les regions infernals i dels morts, i la seua esposa Isis –la Lluna. Al seu costat, en un univers que concebien pla i allargat, pel centre del qual recorria el Nil, hi havia una infinitat de déus menors locals. A **Mesopotàmia**, Anu, déu del cel, i el seu fill Enlil, déu del vent, eren els principals, junt amb altres com Xamaix (el Sol), Ixtar (la Lluna) o Ea (el mar), encara que cada ciutat tenia la seua divinitat protectora.

A **Egipte** va ser molt important la creença en una **vida d'ultratomba**, basada en la idea de l'existència d'un *ba*, o ànima que se separava amb la mort, el qual podia viure una vida al més enllà si es conservava el cos o, almenys, un doble –el *ka*– d'aquest. D'ací prové la importància i la complexitat del ritual funerari, que incloïa l'embalsament i un determinat ús de l'art. En canvi, a **Mesopotàmia** no es va donar excessiva importància a la vida d'ultratomba.

B2. Funció social de l'art i paper de l'artista

Per això, l'art **egipci** va tenir un ús polític i cerimonial, i va estar **vinculat** estretament a la **màgia** i a la **religió**, sense existència autònoma independent, al servei de les poderoses classes dirigents, sotmeses a unes estrictes normes de representació. Els seus artífexs, considerats simples artesans, eren generalment funcionaris de l'Estat que gaudien d'un cert reconeixement social. Una cosa semblant passava a **Mesopotàmia**, encara que ací s'accentuava més la **funcionalitat política** de l'art i perdia importància la funerària. Cal destacar a Egipte la pràctica absència d'influències culturals exteriors, a causa de l'aïllament imposat per la seua situació entre deserts, que va permetre la pervivència d'un mateix estil artístic, a penes sense canvis, durant més de tres mil anys.

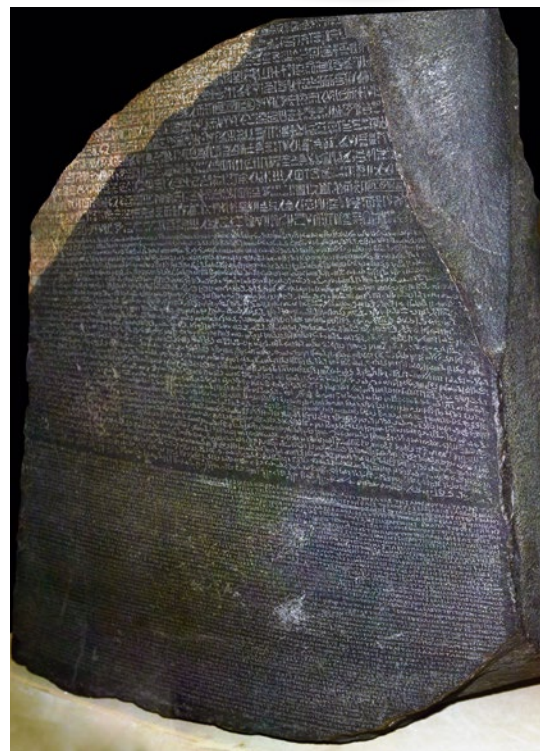
B3. Escriptura, literatura i ciència

A **Egipte** es va utilitzar l'escriptura jeroglífica, amb els escribes com a funcionaris especialitzats, que utilitzaven com a suport la fibra del papir. Aquesta escriptura va ser desxifrada per primera vegada per Champollion el 1799, gràcies a la pedra de Rosetta. La literatura va ser essencialment religiosa i destaca el *Llibre dels morts*, un conjunt de fórmules màgiques per a ajudar el difunt en el trànsit al més enllà. En el camp de les ciències, van assolir un coneixement pràctic del càlcul i la geometria, van inventar el calendari solar de 365 dies i van arribar a tenir un important desenvolupament de la medicina.

A **Mesopotàmia** l'escriptura era cuneïforme, és a dir, amb forma de falca, i s'escribia sobre llistons d'argila que després es coïen. Va ser desxifrada a mitjan segle XIX. La seua literatura, al contrari que l'egípcia, va ser heroica –*Llegenda de Guilgameix*–, i legal –com el *Codi d'Hammurabi*, gravat que apareix en una estela artística que va ser trobada a Susa, on s'arplega la legislació babilònica. A més, es va assolir un gran desenvolupament matemàtic: coneixien l'àlgebra, els nombres fraccionaris, la resolució d'arrels quadrades i cúbiques... També van desenvolupar la botànica i la medicina, i van deixar una classificació dels animals coneguts.

► **Imatge 11.** Codi d'Hammurabi (segle XVIII aC), París, Museu del Louvre.

▲ **Imatge 12.** Pedra de Rosetta (196 aC), pedra granodiorita, 112,3 x 75,7 x 28,4 cm, Londres, Museu Britànic.